

FONÁK PORTRÉ

Sóátviteli kutatások: helyzetjelentés

Murdock Pencil

Sajnálatos módon jelenleg még nem rendelkezünk kétségbevonhatatlan bizonyítékokkal a „kérem a sót” verbális kijelentés hatására vonatkozólag.

Angol nyelvterületen igen mélyen gyökerezik az a hiedelem, mely szerint a „Please pass the salt” („kérem a sót”, a ford.) kijelentés hatékonyan közreműködik a sónak az asztal egyik végéből a kijelentés forrása felé való mozgásában.

„*Tanultságos mesec elmondvac canterbury fele menet*” című művében Chaucer megemlíti:

„*Sueues soual sollec
Az sot hog cernem tuele
Az lean igenes
Uede es ada.*” (4, 318.) old.¹

Hasonlóképpen, Dickens így ír:

„*Öreg Heepet nem tántorította el önfejtéségem. „Kérem a sót, Davey”, ismételte hűvösen. Még egy hosszú pillanatig haboztam. Aztán odaadtam a sót, amint azt ő nagyon is jól tudta*” (5, 278. old.).

A kérdés, mely szerint a só mozgása oksági viszonyban áll-e a „kérem a sót” kifejezés elhangzásával, számos filozófust foglalkoztatott (3, 9, 20.). Mindazonáltal e hiedelem valós voltát nem kísérelték meg empirikusan bizonyítani Hovland, Lumsdaine és Sheffield az amerikai katona viselkedését tanulmányozó klasszikus műve előtt. Azóta számos társadalomkutató szentelt figyelmet azoknak a megelőző feltételeknek, amelyek ezt a látszólag rendszeres előfordulást eredményezik. Cikkünkben azokat a törekvéseket kívánjuk összegezni, melyek némi fényt derítettek a sóátvitelként ismert komplex jelenségre.

Számos megfigyelő észlelte azt a látszólagos rendszerességet, mellyel a só az asztal egyik végéből a „kérem a sót” kijelentés forrása felé halad. Mindazonáltal Hovland, Lumsdaine és Sheffield (8) voltak az elsők, akik empirikusan igazolták, hogy a sóátviteli jelenséget az asztalnál levő más emberek jelenléte közvetíti. Összehasonlítva a „mások jelenléte” és a „mások jelen nem léte”

¹ Szíves szóval szoltam
Hogy kérem tőle a sót
A lány egyenesen
Ide is adta.

Murdock Pencil a társadalmi darwinizmus professzora a Társadalomtudományi Kutatások Megrögzött Iskoláján. A szerző köszönetét szeretné kifejezni **Michael Pacanowskynak**, a **Stanford Egyetem Kommunikációkutató Intézete** munkatársának, e cikk megírásában való közreműködéséért. (*Journal of Communication*, 26. köt. 1976/4.)

feltételeket, azt találták, hogy mások jelenlétében az asztalnál a „kérem a sót” kijelentés nagyobb valószínűséggel eredményezte a só mozgását a kijelentés forrása felé. Amikor *nem voltak jelen mások* az asztalnál, a „kérem a sót” kijelentés látszólag nem járt eredménnyel. Hogy kipróbálják egy esetleges időbeli késleltettség lehetőségét a „mások jelen nem léte” feltétel közepette, Hovland és társai 112 katonai szolgálatot teljesítő egyén közreműködésével kísérletet végeztek, mikoris a kísérleti személyek (k. sz.) mindegyike egyedül ült egy asztalnál, a só pedig az asztal túlsó végén helyezkedett el. A k. sz.-ek 12 órán keresztül 5 percenként megismételték a „kérem a sót” kijelentést. A só átlagosan 0,5 hüvelyknyit haladt, ez azonban, mint a kísérlet vezetői utólag megállapították, mérési hibának tulajdonítható. E két vizsgálat tehát bebizonyította mások jelenlétének fontosságát a sóátviteli jelenségben.

Miután bizonyítást nyert, hogy mások jelenléte elengedhetetlen feltétele annak, hogy a sóátviteli jelenség a „kérem a sót” kijelentés hatására következetesen jelentkezék, a kutatók azokra a közlői és befogadói jellemzőkre kezdtek fordítani figyelmüket, melyek a sóátviteli viselkedést befolyásolhatják. Osgood és Tannenbaum (16) feltételezték, hogy magas szavahihetőségű közlők esetében nagyobb lesz a sóátvitel teljesítés, mint alacsony szavahihetőségű közlők esetében. Newcomb (14) nagyobb teljesítményt tételezett fel inkább hasonló, mintsem eltérő attitűdökkel rendelkezőnek tartott közlők esetében. Roach (17) nagyobb teljesítményt várt az alacsonyan dogmatikus, mint az erősen dogmatikus személyektől. McClelland nagyobb teljesítményt várt az erősen teljesítményorientált, mint a gyengén teljesítményorientált személyektől. Meglepő módon azonban e dimenziók egyike mentén sem tapasztaltak szignifikáns különbségeket. Ugyanakkor viszont az eredeti Hovland és társai (8) vizsgálatban a faj differenciáló tényezőnek bizonyult. A fekete katonák nagyobb valószínűséggel adták oda a sót fehér katonáknak, míg a fehér katonák kisebb valószínűséggel adták oda a sót fekete katonáknak.²

Mivel a közlői és befogadói jellemzők láthatólag nem játszanak nagy szerepet a sóátvitel mértékében, a kutatók figyelme a közleményváltozók hatása felé fordult, mint a jelenség mögött rejlő oksági mechanizmus tényezői felé.

Janis és Feshbach kimutatták, hogy más kijelentések éppolyan hatékonyak bizonyultak a sóátviteli teljesítmény megvalósításában, mint a „kérem a sót”. Nem találtak szignifikáns különbséggel a teljesítmény mértékében a következő kijelentéseknél. „Kérem a sót”, „volna olyan szíves ideadni a sót?”, „Idekölnéd már azt a sót, hapsikám?” és „Sót!”. Janis és Feshbach megfigyelték, hogy minden sikeres kijelentésben megtalálható volt a „só” kifejezés. Arra a következtetésre jutottak, hogy a „só” hangalakban levő fonémákhoz kapcsolódó hanghullámok frekvenciája tulajdonképpen maga az az oksági mechanizmus, mely a sóátviteli jelenség mögött rejlik.

Zimbardo (21) konkrét vizsgálat alá vetette ezt a hipotézist. A kísérletben részt vevő elsőéves pszichológushallgatók egy asztalnál ültek, egy sótartó köze-

² Az eredeti Hovland és társai vizsgálat megismétlésekor azonban Triandis (19) ezzel éppen ellenkező tendenciát fedezett fel a faji dimenzió mentén. Triandis ugyanis azt találta, hogy a fehér katonák nagyobb valószínűséggel adták oda a sót fekete katonáknak, míg a fekete katonák nagyobb valószínűséggel mondták a fehér katonáknak, hogy eriggyenek, és vegyék el a sót maguk.

lében, miközben egy beavatott személy felváltva mondta a „Sót” és a „Sírások!” kijelentéseket. Feltételezte, hogy a teljesítés ugyanolyan fokú lesz a „Sót!”, mint a „Sírások!” feltételek között. Zimbardo azonban úgy találta, hogy a „Sírások!” kijelentés eredményeképpen gyakrabban igényeltek további felvilágosítást, mint a „Sót!” kijelentés esetében, és a „Sírások!” kijelentést többször kellett megismételni, hogy a só megmozduljon.³

A kutatásokat a sóátviteli viselkedés rendszerességének forrása után, a helyzeti változókra is kiterjesztették.

Ash (1) a szociális presszió hatását vizsgálta a sóátvitelre. A kísérletben a kísérleti személy hét beavatottal ült egy asztalnál. A k. sz. és a hat beavatott előtt sótartó volt az asztalon, ugyanakkor egy beavatott előtt nem volt. Amikor ez utóbbi kijelentette: „Kérem a sót!”, Ash úgy találta, hogy abban az esetben, ha egy avatott odaadta a sót, akkor a k. sz. nagyobb valószínűséggel nem adta oda; ugyanakkor viszont abban az esetben, ha valamennyi beavatott odaadta a sót, a k. sz. alkalmazkodott a csoportnormákhoz, és ő is odaadta a sót. Ash azt a következtetést vonta le, hogy a konformitás lényeges eleme a sóátvitelnek.

Festinger (6) a szubsztanciális bizonytalanság hatását vizsgálta a sóátvitelre. A kísérleti személyeket egy asztal körül helyezték el, amelyen egy papírszalvétára halmozva némi só állt, míg egy sótartóban cukor. Amikor a beavatott személy megszólalt: „Kérem a sót”, a k. sz-ek túlnyomó többsége a cukrot adta oda. Ebből a kísérletből Festinger megállapította, hogy nem maga a só, hanem a sótartó a kulcsfontosságú tényező a sóátvitelben.

Bem (2) kiterjesztette Festinger vizsgálatát, amikor kísérletében két sótartót helyezett el az asztalon, mindkettőn jól látható „Só” felirattal. Az egyik sótartóban só volt, a másikban azonban paprika. Bem feltételezte, hogy amennyiben a sótartó a kulcsfontosságú tényező, a paprikát és a sót körülbelül ugyanannyi alkalommal fogják továbbítani. Meglepbő módon Bem úgy találta, hogy a „kérem a sót” kijelentés biztatására az emberek gyakrabban továbbították a sót tartalmazó sótartót, mint azt, amely paprikát tartalmazott. Bem megállapította, hogy a sóátvitelben kölcsönhatás zajlik a sótartóban levő anyag és maga a sótartó között.

Festinger (7) az anyagi motiváció hatását vizsgálta a sóátvitelnek az alanyok részéről való megítélésére. A „magas jutalmazás” feltétele mellett a k. sz-eknek 20 dollárt adtak a só továbbításáért. Az „alacsony jutalmazás” feltétele mellett a k. sz-eknek 1 dollárt adtak a só továbbításáért. Ezek után adatokat gyűjtöttek a k. sz-ektől a sóátvitel kedvelésére vonatkozólag. A két csoport között nem találtak szignifikáns különbséget a sóátvitel kedvelésében. Azok a kísérleti személyek azonban, akik 20 dollárt kaptak, nagyobb érdeklődést mutattak egy újabb kísérletben való részvétel iránt, mint az 1 dolláros kontrollcsoport. Festinger azt a következtetést vonta le, hogy az 1 dolláros feltétel k. sz-ei feltehetőleg megbízhatóbbak, mint a 20 dolláros k. sz-ek.

³ Zimbardo kísérletének kibővített megisméltésekor Kelley (11) úgy találta, hogy abban az esetben, amikor a kísérletvezető előtt egy bifsztek helyezkedett el tükörtojással, a „Sírások!” éppolyan hatásosnak bizonyult, mint a „Sót!” a sóátvitel előidézésében. Kelley azt a következtetést vonta le, hogy a befogadók az érzékelt környezet elemei alapján tulajdonítanak jelentést a kijelentésnek.

Milgram (13) a fenyegetés hatását vizsgálta a sóátvitelre. A „fenyegetésmentes” helyzetben az alanyokat nem figyelmeztették semmiféle következményre abban az esetben, ha a sót beavatott társuknak továbbítják. A „súlyos fenyegetés” helyzetben közölték az k. sz-ekkel, hogy amennyiben továbbítják a sót, beléjük csap a mennykő. A k. sz-eket fémből készült székekbe ültették, melyekhez villámhárító vezetékét rögzítették. Távoli vihar hangját szimulálták a teremben. A „fenyegetésmentes”, illetve a „súlyos fenyegetés” helyzetben szignifikáns különbségek mutatkoztak a sóátviteli teljesítményben. Érdekes módon, a „súlyos fenyegetés” csoportban differenciált reagálás mutatkozott villámcsapás fenyegetésére. Golfjátékosok, és korábban elektrosokkterápiával kezelt egyének kevésbé vonakodtak kitenni magukat az esetleges villámcsapásnak. Milgram megállapította, hogy a sóátvitel a támogató környezet függvénye.

Leírói tanulmányában Schramm (18) arról számol be, hogy a „Please pass the salt” (kérem a só, a ford.) kijelentés hatékonyabbnak bizonyult Angliában, Kanadában és az Egyesült Államokban, mint Argentínában, Pakisztánban és Koreában.

Schramm felhívja a figyelmet a magas korrelációra a „kérem a só” kijelentés hatékonysága és a lakosság tömegkommunikációs eszközökkel való ellátottsága között. Megállapította, hogy a sóátvitel összefüggésben áll az országban található színes televíziókészülékek, kazettás magnetofonok és elektronikus szintetizátorok számának indexével. Mindazonáltal Schramm nem lépett fel e változók ok-okozati rendezésének igényével.

Orne (15) a teljesítménymotivációt vizsgálta a sótovábbítók körében. Miután a kísérleti személyeket a tipikus sóátviteli vizsgálatoknak vetette alá, megkérdezte, milyen motiváció játszott szerepet náluk a sóátvitelben. A választási lehetőségek a következők voltak:

- a) Azért továbbítottam a só, hogy jutalmat kapjak.
- b) Azért továbbítottam a só, hogy csökkentsem a kognitív disszonanciát.
- c) Azért továbbítottam a só, mert ez a viselkedés felelt meg korábbi nyilvános állásfoglalásomnak a sóátvitellel kapcsolatban.
- d) Azért továbbítottam a só, mert úgy gondoltam, ezt várják tőlem.

A kísérleti személyek több mint 90 százaléka a d válaszlehetőség mellett döntött, ami nyilvánvalóan bizonyítja a helyzet erősen elvárásos jellegét. Az a, b és c válasz társadalom-tudományi előtanulmányokkal rendelkező egyetemi hallgatók körében volt népszerűbb. Ennek ellenére Orne felhívja a figyelmet, hogy az ilyen helyzetek erősen elvárásos jellege megkérdőjelezheti a korábbi kutatások eredményeinek érvényességét.

Miért halad a só az asztal egyik végéből a másikba, ha valaki azt mondja: „kérem a só”?

Hála a társadalomtudományi kutató erőfeszítéseinek, módunkban áll bizonyos kulturált találgatásokba bocsátkozni a sóátvitel okairól. Sajnálatos módon azonban nincs birtokunkban a komplex jelenség magyarázata. Az eddigi eredmények nélkülözik a a meggyőző erőt, és nem is mindig konzisztensek. Nyilvánvaló, hogy további kutatásokra van szükség.

Több rendszert kell vinni az eljövendő kutatásokba. Három olyan terület van, mely különös figyelmet érdemel. Először is, bár az eddig lefolytatott ku-

tatások nem tárták fel a sóátviteli teljesítmény személyiségkorrelátumait ez feltehetőleg annak tulajdonítható, hogy igen kisszámú személyiségvonást vettek vizsgálat alá. Számos további személyiségvonás vár vizsgálatra: pl. a machiavellizmus, autoritariánizmus, társadalmi vonzerő, zavarbajjövési hajlam, és így tovább. A közlő és a befogadó személyiségvonásainak esetleges kölcsönhatása arra utal, hogy még hosszú évek munkája vár elvégzésre ezen a területen.

Másodszor, az eljövendő kutatásoknak nagyobb figyelmet kell szentelniük a demográfiai változók hatásának. A Hovland és társai, valamint Triandis által feltárt faji különbségek semmiképpen sem elhanyagolhatók. (Az a tény, hogy Triandis tapasztalatai ellentmondanak Hovland tapasztalatainak, nem szabad hogy elbátortalanítson bennünket. Ellenkezőleg, mindez csak arra hívja fel a figyelmet, hogy mennyire komplex a vizsgált jelenség.) Az alapvető demográfiai változókat — mint a nem, kor, felkészéshez preferált láb, vallás és egyebek — mind-mind elemzés alá kell vetni.

Harmadszor, az eljövendő kutatások nem hagyhatják figyelmen kívül a sóátvitel helyzeti változóit. Kelley „bifsztek-jelenlét” változója és Milgram „súlyos fenyegetés” változója kijelölik a helyes irányt. Az információgazdag környezet, a túlzásfoltosság, a fegyveres konfliktus jelenléte stb. hatásai feltehetőleg közvetítő szerepet játszanak a sóátviteli jelenségben.

Végül, figyelembe véve a sóátvitel komplexitását, a társadalomkutatással foglalkozó szakembereknek el kell vetniük hagyományos kétváltozós megközelítési módjukat. Kifinomultabb metodológiára van szükség. Meg kell kísérlni mindhárom kutatási terület változóinak felhasználását olyan nem-rekurzív ösvény-modellek kidolgozásában, melyek mind a korreláló, mind a nem-korreláló hibalehetőségeket figyelembe képesek venni. Mindaddig, míg módszereink fel nem érnek a vizsgált jelenség komplexitásához, nem csodálkozhatunk, ha a válaszok helyett csak a kérdések száma szaporodik.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk tehát, hogy a társadalomtudomány mindeddig nem szolgáltatott megdönthetetlen bizonyítékot arra vonatkozólag, hogy az a néphiedelem, mely szerint a „kérem a sót” kijelentés oksági összefüggésben áll a sónak az asztal egyik végéből a másik felé való mozgatásával, valós lenne. A sóátvitel bonyolult jelenség, és szisztematikus kutatásra van szükség a személyiségvonások, a demográfiai és helyzeti változók szerepével kapcsolatban. A kérdés, hogy a „kérem a sót” kijelentés miért kapcsolódik a sóátvitelhez, továbbra is talányos és izgató körülmény marad a társadalom tudósai számára.

Irodalom

1. Asch, R.: „A konformizmus, mint mindennek az oka” *Sajátságos Társadalomtudományi Felfedezések Közlönye* 1952 13. sz. 62—69. old.
2. Bem R.: *„Hiedelmek, attitűdök, értékek, moralitás, erkölcs, világnézetek, lételméleti vizsgálódások, reinkarnációs elméletek és a mindennapi élet”, Belmont, Cal.: Wadsworth, 1969.*

3. Berkeley, R.: „*Fejemben a világegyetem*” London; Oxford University Press, 1730.
4. Chaucer, R.: „Az so calmar tertenettye”, in: „*Tanultságos mesec elmondvac canterbury fele menet*” (The Salt Merchants Tale, in: R. Chaucer (ed): *Canterbury Tales*, London, Cambridge University Press, 1384.) ford.: Károli Gáspár, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1590.
5. Dickens, R.: *David Saltmine* (Sóházy Dávid) London; Oxford University Press, 1857.
6. Festinger R.: „Vegyük ki a sót a sótartóból, és lássuk, mi történik”, *Józan Észnek Ellentmondó Jólátok Közlönye*, 1956. 10. sz. 1—20. old.
8. Hovland, R., R. Lumsdaine, és R. Sheffield: „Dicsérjük Istent és adjuk a sót”, *Kiszolgált Káplánok Akadémiájának közleményei*, 1949. 5. sz. 13—23. old.
9. Hume, R.: „Berkeley cáfolata: a sóátvitel empirikus megközelítése”, *Filozófiai Szemle*, 1770. 278. sz. 284—296. old.
10. Janis, R. és R. Feshbach: „Vokális kijelentések és a sóátvitel: A „só”-ban szereplő fonémák fontossága”, *Linguistika*, 1954. 18. sz. 112—118. old.
11. Kelley, R.: „Észlelt környezeti támpontokra alapozott jelentéstulajdonítások bizonytalansági helyzetekben: A bifsztek-jelenlét hatása a sóátvitelre”; *Só- és Paprikapszichológiai Szemle*, 1968. 32. sz. 1—5. old.
12. McClelland, R.: „A kanál a lében és a sóátvitel”, *Menedzser- és Alkalmazott Pszichológiai Szemle*, 1961. 18. sz. 353—362. old.
13. Milgram, R.: „A villanyszerelő kiskatéja társadalomtudományi kísérletekhez” *Kis Műszerész*, 1969. 23. sz. 74—87. old.
14. Newcomb, R.: „Az ABS modell: amikor az „S” a só”, *Kérdemesült Ötletek Közölnye*, 1958. 12. sz. 10—18. old.
15. Orne, R.: „Só, kívánságra: a morális okoskodás szintjei a sóátviteli viselkedésben”, (kiadás előtt álló kézirat).
16. Osgood, R.: és R. Tannenbaum: „A sótlan kérelmek fogadása: a közlő szavahihetőségének hatása a sóátvitelre”, *Napi Sósajtó*, 1953. 42. sz. 2—3. old.
17. Rokeach, R.: *A személyiségkorrelációk teljes almanachja a társadalomtudományok számára*, New York, Az Ó Akadémiai Kiadója, 1960.
18. Schramm, R.: *A tömegkommunikációs eszközök folyamata és hatása mindenre kiterjed*, Frankfurt am Main, Gutenberg Press, 1970.
19. Triandis, R.: „Só és paprika: Faji különbségek a sóátviteli magatartásban”, *Feljavított Társadalmi Viszonyok Társadalmi Tapasztalatainak Közölnye*, 1973. 110. sz. 16—61. old.
20. Whitehead, R.: „Berkeley és Hume cáfolata: A sóátvitel folyamatperspektívájának szükségessége”, *Statikus Filozófiai Szemle*, 1920. 1. sz. 318—350. old.
21. Zimbardo, R.: „Bárhogy máshogy hívjuk, már nem olyan sós a só”, *Reader's Digest*, 1968. 38. sz. 86—114. old.

(Ford: Veres Júlia)

NÉHÁNY SORBAN

Válogatás, rövid tartalmi ismertetés külföldi lapok tömegkommunikációs cikkeiből

Az audiovizuális csodák a hatalom és a pénz rabszolgái (Les merveilles de l'audio-visuel esclaves du pouvoir et de l'argent) Rocchi, Jean; *L'Humanité* No. 10016 1976. nov. 2. old.

A technikai fejlődés elvezetett a hírszolgálat, a tágabban értelmezett tájékoztatás és a különböző kommunikációs eszközök robbanásszerű fejlődéséhez. Ez a fejlődés azonban egyoldalúvá válik, mivel a gazdasági és hatalmi érdekek korlátok közé szorítják. Kereskedelmi szellem kerekedik az egészséges információs és művészi szempontok fölé. Ez érezteti hatását a kábeles televízió fejlődésénél, az iskolarádió és televízió adásainál, de az országos audiovizuális intézetnél is.

(FZS)

Az Intelsat uralja a kereskedelmi műholdak versenyt (Intelsat domine la fièvre des satellites commerciaux) Langereux, Pierre; *Science et Vie* No. 711. 1976. dec. 95—97. old.

Az űrközlési telekommunikációban érdekelték helyzetéről. Abból a különleges helyzetből kiindulva, amelyet az Intelsat elfoglal, keresi a cikk a választ, hogy mi az a tényező v. tényezők, melyek ezt biztosítják. Ezek technikai adottságok. Az Intelsat V. egyidejűleg 12 000 telefon-összeköttetést és 2 tv-programot képes sugározni.

(FZS)

A SARA nemsokára két éves. (La SARA a bientôt deux ans) Mood, Evelita; *Le Monde* No. 9887 1976. nov. 7—8. 12. old.

1975. januárjában hozták létre a „Société des auteurs et réalisateurs de l'audio-visuel” nevű szervezetet azzal a céllal, hogy ezen a területen is védjék a szellemi termék szerzői tulajdonjogát. A cikk beszámol a szervezet eddigi tevékenységéről; jellegéből adódó speciális helyzetéről; történetileg is tájékoztat arról az útról, amelyet meg kellett tenni addig, amíg úgymond a „képek” tulajdonjogát, szerzőségét jogilag is elismertették.

(FZS)

A televízió: a kamera nem kutatja többé az időt. (Télévision: la caméra n'explore plus le temps) Rocchi, Jean; *L'Humanité* No. 10045 1976. dec. 10. 10. old.

Az összeállítás központi kérdése, hogy mennyiben tesz eleget a televízió történelemkutató szerepének. A műsorok ugyan mindig hoznak történelmi filmeket, ill. foglalkoznak egyes kérdésekkel, de ezek feldolgozása nem megfelelő, s hamis történelemszemléletet sugall. Elemzi az elhangzott műsorokat, adási időpontjukat, amelyből az is kiderül, hogy melyik hallgató-, ill. nézőréteg veszi ezeket az adásokat.

(FZS)

Idegen képernyők. Capodistria, a jugoszláv állomás, amelyik olaszul beszél. (Les écrans de l'étranger. Capodistria, la station yougoslave qui parle l'italien) Luksig, Vanja; *Le Monde* No. 9910 1976. dec. 5—6. 19. old.

Sorozatában a lap ezt a kis, a határ mentén működő olasz nyelvű jugoszláv adást vizsgálja. Fontos tényező itt